

K
020.62
2532

๗ บทความพิเศษ

เรื่อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความรับผิดชอบของคนไทย

โดย ^(๑) นกเล็ก สุขถิ่นไทย

R พิมพ์แจกเนื่องในวันสถาปนากิจศพ

อาจารย์ นกเล็ก สุขถิ่นไทย

K
020.62
2532

สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร

๗ 9 พฤศจิกายน 2532

บทความของอาจารย์นงเล็ก สุขถิ่นไทย มาจากเอกสารฉบับพิเศษในวั
ค ครอบปีที่ 33 ของสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ทางสถาบันฯ
พิจารณาเห็นว่าบทความนี้มีคุณค่าและจะเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับเด็กและ
เยาวชนพอสมควร จึงเห็นเป็นการเหมาะสมที่จะนำบทความออกตีพิมพ์เพื่อแจกแก่ผู้มาร่วม
บำเพ็ญกุศล ในวันที่ 9 พฤศจิกายน 2532 ซึ่งเป็นวันฉานบกิจศพของเธอ

ด้วยอำนาจแห่งความดีซึ่งเกิดจากการให้วิทยาทานครั้งสุดท้ายของเธอ จึงส่งผลให้
อาจารย์นงเล็ก สุขถิ่นไทย ได้รับความดีที่เป็นบุญกุศลสืบต่อไป

จรจร จิตธรรม

ศาสตราจารย์ ดร.จรจร สุวรรณดี
ผู้อำนวยการ และคณาจารย์ เจ้าหน้าที่
สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์

แก่ "น ก" ผู้เป็นที่รัก

ผู้ไม่มีแล้ว
ความรักที่บ้าเพี้ยน
โอ้อ้อ แสนอาลัย
ขอวิญญาน สถิตยั้ง

"น ก" น้องแก้ว ที่เคยเห็น
จะคงอยู่ คู่สถาบันฯ
"น ก" จากไป ไม่คาดฝัน
สุคติภพ นบนินทร.

พี่ และเพื่อน ชาวสถาบันฯ

3 พ.ย. 2532

วันเพ็ญ พิศาลพงศ์ ประพันธ์
สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
มศว ประสานมิตร

งานวิจัยที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบของคนไทย

นกลีกร ลุ่มถิ่นไทย

การพัฒนาคุณภาพคน เป็นการพัฒนาประการหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศ ซึ่งได้กำหนดให้มีในแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่หก (2530 - 2534) ว่าด้วยแผนพัฒนาคุณภาพคนและแรงงาน โดยมีหลักการและเหตุผลที่จะพัฒนาคุณภาพคนทุกด้าน โดยเฉพาะ ด้านอาชีพ และจิตใจ เป็นสำคัญ เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพภายใต้สภาพแวดล้อมทาง เศรษฐกิจ สังคม ที่กำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว

ในแผนพัฒนาคุณภาพคนและแรงงานนี้ ยังแยกย่อยออกเป็น 4 แผนงานหลักคือ 1) แผนงานพัฒนาศักยภาพคนและสื่อมวลชน 2) แผนงานส่งเสริมสุขภาพ 3) แผนงานพัฒนาจิตใจและวัฒนธรรม 4) แผนงานบริหารและพัฒนาแรงงาน ในส่วนแผนงานหลักที่ 3 แผนงานพัฒนาจิตใจและวัฒนธรรม มีวัตถุประสงค์ เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในสังคม ในการพัฒนาจิตใจให้เกิดจิตสำนึก รับผิดชอบต่อส่วนรวม ยืนยันแข็ง ฟังตนเองได้อย่างมีศักดิ์ศรี ร่วมมือร่วมใจในการทำงาน...

จะเห็นได้ว่าความสำนึกในความรับผิดชอบต่อส่วนรวมเป็นเป้าหมายในการพัฒนาด้านจิตใจประการหนึ่งในแผนพัฒนาฯ ฉบับนี้ ซึ่งควรได้มีการศึกษาค้นคว้าหาสาเหตุและผล หาวิธีการพัฒนา เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย การศึกษาค้นคว้าเพื่อการพัฒนา นี้ จึงต้องอาศัยข้อมูลพื้นฐานจากการวิจัย ซึ่งได้มีผู้ศึกษาเรื่องความรับผิดชอบต่อผู้บังคับบัญชา และได้ประมวลมาให้เห็นภาพรวมของงานวิจัย เพื่อจะได้เป็นประโยชน์สำหรับผู้จะทำการวิจัยต่อไป และผู้ที่ประสงค์จะนำไปใช้ในทางปฏิบัติ

ในบทความนี้เน้นในส่วนองงานวิจัยที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับ "ความรับผิดชอบต่อคนในในประเทศไทย" ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2514 - 2529 อันดับแรก จะได้กล่าวถึงความหมายและประเภทของความรับผิดชอบต่อคนก่อนที่จะศึกษาเกี่ยวกับงานวิจัย

ความหมายของความรับผิดชอบต่อคน

นิยามศัพท์หรือคำจำกัดความในงานวิจัยส่วนใหญ่ ใช้คำว่า "ความรู้สึกรับผิดชอบต่อ" แทนคำว่า "ความรับผิดชอบต่อ" ซึ่งในแบบวัดความรู้สึกรับผิดชอบต่อ นั้น ก็เป็นการถามในข้อความที่บ่งบอกถึงพฤติกรรมที่แสดง

ที่แสดงออกถึงความรับผิดชอบ ดังนั้น ความรู้สึกรับผิดชอบต่อ ความรับผิดชอบในที่นี้ จึงใช้แทนกันได้
ในงานวิจัย จะให้ความหมายของคำว่า "ความรู้สึกรับผิดชอบต่อ" ที่แตกต่างกันออกไป
ตัวอย่างเช่น

ความรู้สึกรับผิดชอบต่อ หมายถึง

- ลักษณะบุคลิกภาพอย่างหนึ่งของบุคคลที่แสดงออกถึงความเชื่อมั่นในตนเอง เป็นตัวของตัวเอง
ทำงานขยันขันแข็ง เป็นที่ไว้วางใจได้ ปราศจากความกลัวที่มากเกินไป ยึดมั่นกฎเกณฑ์ มีวินัยในตนเอง
สามารถควบคุมตนเองได้ (อภิลิทธิ์, 2517)

- ความกล้ารับผิดชอบและรับชอบอย่างเต็มที่ตามภูมิความรู้ และความสามารถของตนด้วยคุณธรรม
ประจำใจ และต่อข้อผูกพันที่ได้รับมอบหมายให้ดำเนินงานตามที่ได้กำหนดไว้ โดยแสดงผลงานให้ผู้อื่น
ได้มองเห็นถึงสิ่งที่ได้กระทำลงไป (อารีย์, 2520)

- ความรู้สึกที่แสดงถึงความเอาใจใส่รับเป็นภาระต่อหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมายด้วย
ความเต็มใจ และปฏิบัติตามหน้าที่โดยเคร่งครัด กล้าเผชิญความจริง รักษาสิทธิของตน มีความซื่อสัตย์
และรักษาสัมพันธไมตรีเหมือนของตน (มานิต, 2522)

- ความสนใจ ความตั้งใจที่จะทำงานและติดตามผลงานที่ได้ทำไปแล้ว เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้
เป็นผลสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ยอมรับในสิ่งที่ตนกระทำลงไป ทั้งในด้านที่เป็นผลดี และผลเสีย โดยแสดง
ออกมาในรูปการปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความเต็มใจ ปฏิบัติงานด้วยความระมัดระวังอย่างมีจุด
หมาย เพื่อให้บรรลุผลสำเร็จที่ได้รับงานมา (ส้มศักดิ์, 2523)

- ความรู้สึกขี้นิดหนึ่งของบุคคลซึ่งปะทะสัมพันธ์กับสถานการณ์หรือบุคคล จะแสดงออกในรูป
ของความรู้สึกที่จะปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายด้วยความเต็มใจ เอาใจใส่ กล้าเผชิญต่อความจริง
และรับเป็นภาระต่อหน้าที่การงาน การดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ของตน และผู้ผู้ในความดูแล
ตลอดจนสังคม พยายามทำหน้าที่ต่างๆอย่างเต็มความสามารถ เพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายโดยไม่ย่อท้อ
ต่อความยากลำบาก (กันยา, 2526)

ส่วนคำจำกัดความที่ปรากฏในพจนานุกรมซึ่งงานวิจัยหลายชิ้นอ้างถึงคือ Funk and
Waghalls (1961) ให้ความหมายของความรู้สึกรับผิดชอบต่อว่า คือ การแสดงออกถึงการรับผิดชอบและ
รับชอบในการกระทำของตน มีความซื่อสัตย์ไว้วางใจได้ สามารถจัดการเงินและหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย
ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งยังหมายถึง ความสามารถในการสนองตอบต่อหน้าที่หรือข้อตกลงที่ตั้งไว้
ตามอุดมคติ กฎของศีลธรรมและหลักธรรมอีกด้วย (Funk and Waghalls. New Standard
Dictionary of the Language. 1961)

ส่วนความหมายจากพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ให้ความหมาย ความรับผิดชอบว่า "ยอมตามผลที่ดีหรือไม่ดีในกิจการที่ได้กระทำไป"

จากคำจำกัดความที่ยกตัวอย่างมานี้ มีความสอดคล้องกันในแง่ของความรู้สึก เอาใจใส่ ในการทำงานให้สำเร็จด้วยดีตามหน้าที่และถูกหลักธรรมในสังคม ถ้าเผชิญความจริงในการรับผิดชอบ และรับผิดชอบต่องานที่ตนทำนั้น

ประเภทของความรับผิดชอบ

ในการแยกประเภทของความรับผิดชอบนั้น อาจแยกได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. ความรับผิดชอบต่อตนเอง
2. ความรับผิดชอบต่อส่วนรวมหรือสังคม

1. ความรับผิดชอบต่อตนเองนั้น อาจแยกได้เป็น 2 ประเด็น คือ

1.1 ความรับผิดชอบต่อหน้าที่ ผู้มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่สูงจะถือว่างานที่ได้รับ มอบหมายให้เป็นหน้าที่ของตนนั้นสำคัญที่สุด ซึ่งจะละเลยหลีกเลี่ยงไม่ได้ จะต้องปฏิบัติหน้าที่ของตน ให้ดีที่สุด และปฏิบัติตามระเบียบต่าง ๆ ที่วางไว้ให้เป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับหน้าที่แต่ละอย่างโดยเคร่งครัด

1.2 ความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน ผู้ที่มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตน ย่อมจะยอมรับผลการกระทำของตน ทั้งในแง่ดีและไม่ดี พร้อมทั้งนำข้อบกพร่องในอดีตมาเป็น ข้อเตือนใจในการทำงานครั้งต่อไป ซึ่งจะพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบเสียก่อนว่า สิ่งที่จะทำ ต่อไปนั้นจะเกิดผลดีหรือผลเสียอย่างไรหรือไม่ ผู้ที่มีความรับผิดชอบต่อการกระทำของตนย่อมจะเลือก การกระทำที่ก่อให้เกิดผลดีมากกว่าผลเสีย

นอกจากนี้ความรับผิดชอบต่อตนเองอาจแยกออกเป็นด้าน ๆ (พิสิตรรา, 2525) ได้ดังนี้คือ

- ก. ความรับผิดชอบในด้านการรักษาสุขภาพอนามัย
- ข. ความรับผิดชอบในด้านการจัดทำ เครื่องอุปโภคบริโภค
- ค. ความรับผิดชอบในด้านสติปัญญาและความสามารถ
- ง. ความรับผิดชอบในด้านความประพฤติ
- จ. ความรับผิดชอบในด้านมนุษยสัมพันธ์
- ฉ. ความรับผิดชอบในด้านเศรษฐกิจส่วนตัว

ข. ความรับผิดชอบในด้านกิจการงานที่ได้รับมอบหมาย

ข. ความรับผิดชอบในด้านผลของการกระทำของตนเอง

2. ความรับผิดชอบต่อส่วนรวมหรือสังคม เป็นความรับผิดชอบที่ต้องการให้เกิดขึ้นในพลเมืองของไทยตามแผนพัฒนาจิตใจที่กล่าวข้างต้น ผู้มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมหรือสังคม ย่อมจะคิดก่อนกระทำเสมอว่าการกระทำของตนเองจะมีผลกระทบกระเทือน เกิดผลเสียต่อคนอื่นหรือไม่และไม่ยึดถือเอาแต่ความพอใจ ความสะดวกสบายของตน ประโยชน์ของตน หรือพวกของตน แต่ฝ่ายเดียว โดยไม่คำนึงถึงผลร้ายที่จะเกิดขึ้นแก่คนอื่นหรือสังคมส่วนรวม

ความรับผิดชอบต่อส่วนรวมหรือสังคม (พจิตรา, 2525) ได้แก่

ก. ความรับผิดชอบต่อชุมชนและประเทศชาติ

ข. ความรับผิดชอบต่อบิดามารดาและครอบครัว

ค. ความรับผิดชอบต่อโรงเรียนและครูอาจารย์

ง. ความรับผิดชอบต่อเพื่อน

ตัวอย่างปัญหาสังคมที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน เช่น ปัญหาการจราจร ปัญหามลภาวะ ปัญหาการขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ ฯลฯ ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นเพราะคนขาดความรับผิดชอบต่อส่วนรวมทั้งสิ้น เนื่องจากเห็นประโยชน์และความสบายส่วนตนหรือที่เรียกว่า "เห็นแก่ตัว" มากจนลืมคิดถึงประโยชน์ของส่วนรวม ดังนั้นความสำนึกในความรับผิดชอบต่อส่วนรวม จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาประเทศไทย

งานวิจัยที่ได้ศึกษาในเรื่อง "ความรับผิดชอบต่อส่วนตน" ส่วนใหญ่พบว่า ผู้วิจัยใช้ความรับผิดชอบต่อส่วนตน และความรับผิดชอบต่อส่วนรวมเป็นตัวแปรเดียวกัน แต่มีงานวิจัยของ พรชัย (2527) ที่แยกศึกษาเป็น 2 ตัวแปร ซึ่งพบว่ามีความสัมพันธ์กับตัวแปรอื่น ๆ ที่ศึกษาทำนองเดียวกัน และความรับผิดชอบต่อส่วนตนกับความรับผิดชอบต่อส่วนรวม มีความสัมพันธ์ทางบวก ซึ่งหมายความว่าถ้าบุคคลใดมีความรับผิดชอบต่อส่วนตนสูงย่อมจะมีความรับผิดชอบต่อสังคมสูงด้วย

งานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อส่วนรวม

จากการรวบรวมผลงานวิจัยในเรื่องนี้ สามารถอธิบายเพื่อให้เห็นภาพรวมของงานวิจัยและผลการวิจัยได้เป็นข้อ ๆ ดังนี้

1. ประเภทของงานวิจัย
2. กลุ่มตัวอย่าง
3. สภาทางชีวสังคม
4. ความสัมพันธ์ระหว่างความรับผิดชอบกับจิตสำนึกต่าง ๆ
5. เครื่องมือที่ใช้ในการวัด
6. วิธีการพัฒนา

1. ประเภทของงานวิจัย งานวิจัยที่รวบรวมได้เกือบทั้งหมดเป็นการวิจัยภาคสนาม ที่มุ่งศึกษาหาความสัมพันธ์ของตัวแปร และเปรียบเทียบความแตกต่างของกลุ่มตัวอย่าง มีงานวิจัย ไม่มากนักที่เป็นการวิจัยเชิงทดลอง (ดูในหัวข้อ 6 วิธีการพัฒนา) ซึ่งมีการทำวิจัยในระยะหลัง

2. กลุ่มตัวอย่าง มีการศึกษากับเด็กตั้งแต่อายุ 6 ปีขึ้นไปจนถึงวัยรุ่นในกลุ่มเด็ก มีผู้ศึกษาทั้งในระดับประถมและมัธยมศึกษา เป็นส่วนมาก ในระดับอุดมศึกษามีการศึกษากับนักศึกษา พยาบาล ชั้นปีที่ 1, 2, 3 ระดับอนุปริญญา (อารีย์, 2520) ส่วนในกลุ่มผู้ใหญ่ได้มีการศึกษา วิจัยกับอาจารย์วิทยาลัยครู (มานิต, 2522) และผู้บริหารโรงเรียน กรมสามัญศึกษา เขตการ ศึกษา 7 (วิเชียร, 2527) ซึ่งก็ยังเป็นกลุ่มตัวอย่างที่มีการศึกษาน้อย

3. สภาทางชีวสังคม แยกอธิบายตามตัวแปรที่ศึกษาได้ดังนี้

- 3.1 เพศ
- 3.2 ระดับชั้นเรียน (อายุ)
- 3.3 เชื้อชาติ
- 3.4 อาชีพผู้ปกครอง
- 3.5 ระดับการศึกษาของผู้ปกครอง
- 3.6 การอบรมเลี้ยงดู
- 3.7 วุฒิการศึกษา
- 3.8 ประสบการณ์การทำงาน
- 3.9 สภาพการล่มสลาย
- 3.10 ถิ่นที่อยู่อาศัย
- 3.11 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน
- 3.12 ระดับสติปัญญาตามชั้นของ เปียเจต์

3.13 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

3.14 ฐานะทางเศรษฐกิจ

3.1 เพศ พบผลตรงกันในเกือบทุกงานวิจัยว่า เพศหญิงมีความรับผิดชอบสูงกว่าเพศชาย ผลของการวิจัยนี้อาจเป็นการสนับสนุนบทบาทของสตรีไทยในการ เป็นผู้นำทางสังคม หรือทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสังคมได้มากขึ้น

3.2 ระดับชั้นเรียนหรืออายุ จากการวิจัยพบว่า เด็กจะมีความรับผิดชอบมากขึ้นเมื่ออายุมากขึ้น (ส่มโชค, 2523) และ พรชัย, 2527) ส่วนในกลุ่มผู้ใหญ่ ไม่พบความแตกต่างของความรับผิดชอบ (วิเชียร, 2527) แต่ในงานวิจัยพบว่า อายุมากเกินกว่า 45 ปี จะมีความรับผิดชอบมากกว่าอายุน้อย คือ อายุ 30 - 45 ปี และน้อยกว่า 30 ปี ซึ่ง 2 กลุ่มนี้มีความรับผิดชอบไม่แตกต่างกัน (ศิริพร, 2526)

3.3 เชื้อชาติ มีการศึกษาเกี่ยวกับเด็กไทยเชื้อชาติจีน และเด็กไทยเชื้อชาติไทย ซึ่งไม่พบว่า เด็กทั้งสองกลุ่มมีความรับผิดชอบแตกต่างกัน (วรรณิ, 2515)

3.4 อาชีพผู้ปกครอง ไม่พบความแตกต่างของความรับผิดชอบของเด็กที่ผู้ปกครองมีอาชีพต่างกัน เมื่อปี 2517 (อภิสิทธิ์, 2517) แต่เมื่อปี 2523 มีผู้ศึกษารายงานว่า เด็กที่ผู้ปกครองมีอาชีพเกษตรกรรมมีความรับผิดชอบสูงกว่าเด็กที่ผู้ปกครองมีอาชีพค้าขายหรือทำธุรกิจ (ส่มโชค, 2523)

3.5 ระดับการศึกษาของผู้ปกครอง ไม่พบความแตกต่างของความรับผิดชอบของเด็กที่ผู้ปกครองมีระดับการศึกษาต่างกัน (ส่มโชค, 2523)

3.6 การอบรมเลี้ยงดู พบว่าเด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักมากควบคุมน้อย จะมีความรับผิดชอบสูงกว่าเด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบรักน้อยควบคุมมากและแบบรักน้อยควบคุมน้อย (ประนต, 2517) ส่วนเด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบเอาใจใส่เกินไป จะมีความรับผิดชอบสูงกว่าเด็กที่ได้รับการอบรมเลี้ยงดูแบบปล่อยปละละเลย (คนัย, 2518) เด็กที่อยู่ในครอบครัวปกติ มีความรับผิดชอบสูงกว่าเด็กที่อยู่ในสถานสงเคราะห์ (พรชัย, 2527) เด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูแบบฝึกความมีระเบียบวินัย มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความรับผิดชอบ และเด็กที่ได้รับการเลี้ยงดูด้านการขยัน ความก้าวร้าวมาก จะมีความรับผิดชอบต่ำ (มัญชรี, 2514)

3.7 วุฒิการศึกษา มีการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นอาจารย์วิทยาลัยครู พบว่าอาจารย์ที่มีวุฒิการศึกษาสูงกว่าปริญญาตรี มีความรับผิดชอบสูงกว่าอาจารย์ที่มีวุฒิปริญญาตรีหรือต่ำกว่า (มานิต, 2522) ส่วนในกลุ่มผู้บริหารโรงเรียน กรมสามัญศึกษา มีความรับผิดชอบไม่แตกต่างกัน

เมื่อแยกตามวุฒิการศึกษา (ริเชียร, 2527)

3.8 ประสบการณ์การทำงาน พบว่าผู้มีประสบการณ์การทำงานในระยะเวลาต่าง
กัน มีความรับผิดชอบไม่แตกต่างกัน (มานิต, 2522 และ ริเชียร, 2527) ข้อแย้งกับ ศิริพร
(2526) ที่พบว่า ผู้มีอายุราชการมากกว่า 10 ปีขึ้นไป มีความรับผิดชอบสูงกว่าผู้มีอายุราชการน้อย
กว่า 10 ปี

3.9 สภาพการสมัคร ไม่พบความแตกต่างของความรับผิดชอบในคนที่สมัครแล้ว
กับเป็นโสด (มานิต, 2522)

3.10 ที่นที่อยู่อาศัย เด็กที่อยู่ในเมืองมีความรับผิดชอบไม่แตกต่างจากเด็กในชนบท
(สับโชค, 2523) และเด็กในกรุงเทพมหานคร มีความรับผิดชอบไม่แตกต่างจากเด็กในต่างจังหวัด
(มัญชรี, 2514)

3.11 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ซึ่งศึกษาใน 3 รูปแบบคือ แบบประชาธิปไตย
แบบอัตตาริปไตย และแบบปล่อยปละละเลย ผลปรากฏว่า เด็กที่มีปฏิสัมพันธ์กับครูแบบประชาธิปไตย
มีความรับผิดชอบสูงสุด (สมศักดิ์, 2523) และเด็กที่มีปฏิสัมพันธ์กับครูแบบปล่อยปละละเลย มีความ
รับผิดชอบต่ำสุด (สุมาลี, 2526) และยังพบว่า ความรับผิดชอบมีความสัมพันธ์ทางบวกกับปฏิสัมพันธ์
ระหว่างครูกับนักเรียนแบบประชาธิปไตย ในขณะที่แบบอัตตาริปไตย และแบบปล่อยปละละเลย มี
ความสัมพันธ์ทางลบกับความรับผิดชอบ (สมศักดิ์, 2523)

3.12 ระดับสติปัญญา ได้มีการศึกษาสติปัญญาตามขั้นตอนการของเป็ยเจต
(พิศิตรา, 2525) ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ ชั้นก้าวสู่รูปธรรม ชั้นรูปธรรม และชั้นก้าวสู่
นามธรรม โดยใช้แบบวัดของเป็ยเจต แยกกลุ่มเด็กเป็น 3 กลุ่ม ตามขั้นตอนการของสติปัญญา
พบผลที่น่าสนใจว่า เด็กที่มีระดับพัฒนาการทางสติปัญญาต่างกัน มีความรู้ความเข้าใจเรื่องความ
รับผิดชอบไม่แตกต่างกัน และมีทัศนคติต่อการแสดงความรับผิดชอบไม่แตกต่างกัน หลังจากทีล่อน
เรื่องความรับผิดชอบโดยวิธีกลุ่มสัมพันธ์

3.13 ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน พบว่าเด็กที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนสูงจะมีความ
รับผิดชอบสูงกว่าเด็กที่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำ (สับโชค, 2523) นักศึกษาครูปีที่ 2 ที่มีความ
รับผิดชอบสูง มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและผลสัมฤทธิ์ในการฝึกสอนสูงกว่า นักศึกษาที่มีความรับผิดชอบต่ำ
(จิรนาถ, 2516)

3.14 ฐานะทางเศรษฐกิจ เด็กที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่างกันมีความรับผิดชอบไม่
แตกต่างกัน (เก็อกุล, 2514)

4. ความสัมพันธ์ระหว่างความรับผิดชอบกับจิตลักษณะต่าง ๆ มีผู้ศึกษาตัวแปรจิตลักษณะหลายตัวแปร ซึ่งมักจะไม่ว่างกันในแต่ละงานวิจัย ทำให้มีข้อมูลสนับสนุนความสัมพันธ์ของความรับผิดชอบกับจิตลักษณะแต่ละตัวน้อย แต่ก็พอจะสรุปให้เห็นได้ว่า ได้มีการศึกษาในตัวแปรจิตลักษณะตัวใดไปแล้วบ้าง ดังนี้

- 4.1 ความวิตกกังวล (วรรณิ, 2515 มาณิต, 2522)
- 4.2 การปรับตัว (อภิสิทธิ์, 2517)
- 4.3 ลักษณะผู้นำ (อภิสิทธิ์, 2517 ประเขต, 2517)
- 4.4 ความสามารถในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า (อารีย์, 2520)
- 4.5 ความเชื่อมั่นในตนเอง (อารีย์, 2520 ลุ่มาสี, 2526)
- 4.6 ความอยากรู้อยากเห็น (ตนิย, 2518)
- 4.7 แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ (สิรินาถ, 2516 ตนิย, 2518)
- 4.8 ความซื่อสัตย์ (สับโชค, 2523)
- 4.9 มโนภาพแห่งตน (สมศักดิ์, 2523)
- 4.10 ความถนัดทางการเรียน (ยุพา, 2515)
- 4.11 ความคิดแบบล่อลวง (ยุพา, 2515)

ตัวแปรจิตลักษณะที่มีความสัมพันธ์ทางบวกกับความรับผิดชอบ คือ ตัวแปร 4.2 - 4.9

ส่วนตัวแปร 4.1 ความวิตกกังวล เป็นจิตลักษณะตัวเดียวที่มีความสัมพันธ์ทางลบกับความรับผิดชอบ ซึ่งหมายความว่าหากผู้ใดมีความรับผิดชอบสูง บุคคลนั้นจะมีความวิตกกังวลต่ำ และตัวแปร 4.10 และ 4.11 ไม่พบความสัมพันธ์กับความรับผิดชอบ

5. เครื่องมือที่ใช้ในการวัดความรับผิดชอบ ส่วนมากเป็นแบบสอบถามที่ ผู้วิจัยแต่ละคนสร้างเอง ซึ่งสอบถามเกี่ยวกับพฤติกรรมที่แสดงถึงความรับผิดชอบ ลักษณะของแบบสอบถามแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

5.1 แบบมาตราส่วนประมาณค่า จะมีแบบให้เลือกตั้งแต่ 2 ช่วงคือ ไข่ กับ ไข่ต้ม จนถึง 6 ช่วง คือ จริงที่สุด จริง ค่อนข้างจริง ค่อนข้างไม่จริง ไม่จริง และไม่จริงเลย ทั้งนี้ผู้วิจัยจะเลือกไข่ที่ช่วงก็แล้วแต่ลักษณะของกลุ่มตัวอย่าง ตัวอย่างข้อความที่ไข่ เช่น (วรรณิ, 2525)

0) ข้าพเจ้าเก็บรักษาของไข่และเปลือกด้วยตนเอง

- 00) ข้าพเจ้ามักแต่งกายผิดฟอร์มของโรงเรียนเสมอ
- 000) ในเวลาเรียนข้าพเจ้าตั้งใจเรียนอย่างเต็มที่

5.2 แบบให้เลือกตอบ โดยตั้งเป็นโจทย์ แล้วมีตัวเลือกให้เลือกข้อที่ตรงกับกรปฏิบัติของผู้ตอบ ตัวอย่างเช่น (อภิสิทธิ์, 2517)

- 0) เมื่อครูให้ส่งการบ้าน นักเรียนส่งทันในเวลาที่กำหนดไว้หรือไม่
  - ก. ทันทุกครั้ง
  - ข. ส่วนใหญ่ทัน
  - ค. ทันกับไม่ทันเท่ากัน
  - ง. ส่วนใหญ่ไม่ทัน
  - จ. ไม่ทันทุกครั้ง

5.3 แบบกรณีตัวอย่าง ให้กรณีตัวอย่าง เป็นเหตุการณ์ แล้วถามการตัดสินใจแก้ปัญหาในเหตุการณ์นั้น ๆ โดยมีคำตอบให้เลือก ตัวอย่างเช่น (กันยา, 2526)

- 0) มาโนชเป็นหัวหน้าห้อง ป.3/1 วันหนึ่งมาโนชเห็นลุ่มปดิมคร่ำโรงเรียนออกไปซื้อขนม ถ้านักเรียนเป็นมาโนช จะทำอย่างไร
  - ก. ฝากเงินลุ่มปดิมให้ช่วยซื้อขนมให้ด้วย
  - ข. ทักเป็นมองไม่เห็น เพื่อรักษาความเป็นเพื่อน
  - ค. เตือนลุ่มปดิมให้ละเลิกพฤติกรรมชกของโรงเรียน

นอกจากนี้ยังมีแบบทดสอบที่วัดในด้านความรู้ความเข้าใจ เรื่องความรับผิดชอบและทัศนคติต่อการแสดงความรับผิดชอบ (จิไลตรา, 2525) แบบวัดจริยธรรมด้านความรับผิดชอบ (วัฒนา 2527) ตัวอย่างของแบบทดสอบวัดความรู้ความเข้าใจ เรื่องความรับผิดชอบ ได้แก่

- 0) บุคคลในข้อใดน่ายกย่องที่สุด
  - ก. ถ้าเขาได้รับมอบหมายให้ทำงานยาก ๆ ถ้าทำไม่ได้ก็ปฏิเสธทันที
  - ข. เมื่อทำงานใดแล้วยอมรับในสิ่งที่ตนทำลงไป ไม่ว่าจะผิดหรือถูก
  - ค. ทำงานที่ตนถนัดและทำได้เท่านั้น
  - ง. ทำงานสิ่งใดแล้ว เมื่อปรากฏผลเสียหาย พยายามหลีกเลี่ยงให้เร็วที่สุด

---

*
แบบวัดจริยธรรมด้านความรับผิดชอบ มีลักษณะเช่นเดียวกับแบบวัดพฤติกรรมที่แสดงถึงความรับผิดชอบ

ตัวอย่างแบบวัดทัศนคติต่อการแสดงความรับผิดชอบ

0) ในช่วงเวลาเรียนวิชาวาดเขียน ส้มศักดิ์สังเกตเห็นสิ่งลึกลับใหม่ ๆ ไปโดนลู่ภาพซึ่งนั่งข้างหน้าโดยบังเอิญ ทำให้เสื้อของลู่ภาพเปื้อน แต่ลู่ภาพไม่รู้ และไม่มีใครเห็น เพราะเพื่อน ๆ คนอื่นลอบเสร็จหมดแล้ว ส้มศักดิ์ทำเฉยเสียเพราะกลัวลู่ภาพจะโกรธ และไปบอกครูให้ทำโทษตน

นักเรียนคิดว่าการกระทำของส้มศักดิ์สมควรหรือไม่

ก. สมควรอย่างยิ่ง	ข. สมควร
ค. ไม่น่าใจ	ง. ไม่สมควร
จ. ไม่สมควรอย่างยิ่ง	

6. วิธีการพัฒนา ได้มีผู้วิจัยทำการวิจัยเชิงทดลอง เพื่อทดสอบวิธีการพัฒนาความรับผิดชอบ ทั้งที่สอนเนื้อหาความรับผิดชอบโดยตรง และสอนเนื้อหาวิชาอื่นแต่วิธีสอนมีผลต่อความรับผิดชอบ วิธีที่ได้มีดังนี้

- 6.1 การสอนด้วยวิธีแบบสืบส่วนลอบส่วน (ยุพา, 2515)
- 6.2 การสอนด้วยวิธีกลุ่มสัมพันธ์ (วิริยะ, 2523 และ พิศิตรา, 2525)
- 6.3 การสอนด้วยกิจกรรมกลุ่ม (นิภา, 2525)
- 6.4 การใช้เทคนิค "แม่แบบ" (นิทานประกอบหุ่น) (กันยา, 2525)
- 6.5 การใช้บทบาทสมมติ (ศุภชัย, 2529 และ พรรัตน์, 2529)
- 6.6 การสอนโดยใช้ชุดการสอนมินิคอร์ส (ประภัสสร, 2529)
- 6.7 การสอนตามแผนภูมิกิจกรรม (อุไร, 2529)
- 6.8 การเรียนโดยชุดการเรียนด้วยตนเอง (สืบศักดิ์, 2521)
- 6.9 การใช้นิทาน 3 รูปแบบ ได้แก่ นิทานปรัมปรา, นิทานท้องถิ่น และนิทานเรื่องสัตว์ (อรทัย, 2523)

6.1 การสอนด้วยวิธีสอนแบบสืบส่วน-ลอบส่วน คือ การสอนที่ผู้สอนจัดประสบการณ์ให้ผู้เรียนเกิดข้อข้องใจ ด้วยการเสนอการทดลองหรือเสนอสถานการณ์ที่เป็นปัญหา ทำให้ผู้เรียนเกิดข้อข้องใจ หรือเกิดความสงสัย และต้องการหาสาเหตุเพื่ออธิบายปัญหานั้น โดยผู้เรียนเป็นผู้สืบส่วน-ลอบส่วนด้วยการตั้งคำถาม หรือตั้งสมมติฐาน ผู้สอนเป็นผู้กระตุ้นหรือช่วยให้ตั้งคำถาม

และเป็นผู้ตอบแต่เพียงว่า "ใช่" "ไม่ใช่" "แล้วแต่กรณี" เพื่อให้ผู้เรียนได้หาความรู้จากสิ่งที่เผชิญหน้าด้วยตนเอง ตามขบวนการคิดแบบล่องล่น ผลการวิจัยไม่พบความสัมพันธ์ระหว่างวิธีล่องล่นแบบล่องล่น-ล่องล่น กับความรับผิดชอบ

6.2 การสอนด้วยวิธีกลุ่มสัมพันธ์ วิริยะ (2523) พบว่า นักเรียนกลุ่มที่เรียนด้วยกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ มีความรับผิดชอบสูงกว่ากลุ่มที่เรียนด้วยวิธีสอนธรรมดา (บรรยาย) และพิศิตรา (2525) พบว่าวิธีสอนด้วยกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ และวิธีสอนธรรมดา (บรรยาย) ไม่มีผลต่อความรู้ด้านความรับผิดชอบ และทัศนคติต่อความรับผิดชอบ แต่วิธีสอนด้วยกระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ทำให้นักเรียนมีความคงทนในด้านความรู้และทัศนคติต่อความรับผิดชอบ ซึ่งวิธีสอนแบบธรรมดา ไม่ทำให้นักเรียนมีความคงทนในความรู้และทัศนคติต่อความรับผิดชอบ

6.3 การสอนด้วยกิจกรรมกลุ่ม (group work) พบว่า นักเรียนที่ได้รับการฝึกกิจกรรมกลุ่ม มีความรับผิดชอบสูงกว่านักเรียนที่ไม่ได้รับการฝึก

6.4 การใช้เทคนิค "แม่แบบ" (นิทานประกอบหุ่น) พบว่านักเรียนชั้น ป.3 ที่ได้รับการสอนโดยใช้เทคนิคแม่แบบด้วยนิทานประกอบหุ่น มีความรับผิดชอบสูงขึ้น และดีกว่านักเรียนที่ได้รับการสอนโดยไม่ใช้นิทานประกอบหุ่น

6.5 การใช้บทบาทสมมติ เทคนิคบทบาทสมมติ หมายถึง การกำหนดสถานการณ์และบทบาทให้ผู้เรียนที่จะต้องแสดง แสดงโดยที่ไม่ทราบล่วงหน้ามาก่อน โดยผู้เรียนที่เหลือจะช่วยกันวิเคราะห์และแสดงความคิดเห็นในบทบาทการแสดง และนำความรู้ที่ได้จากกลุ่มไปประยุกต์กับสถานการณ์ในชีวิตประจำวัน จากการวิจัยของ พรรตน์ (2529) พบว่า เทคนิคบทบาทสมมติ สามารถพัฒนาความรับผิดชอบต่อชุมชนให้กับนักเรียนชั้น ม.1 ได้ เช่นเดียวกับ ดุษฎี (2529) ซึ่งพบผลทำนองเดียวกันว่า เทคนิคบทบาทสมมติ สามารถพัฒนาความรับผิดชอบต่อการทำงานให้กับนักเรียนชั้น ม.1 ได้

6.6 การสอนโดยใช้ชุดการสอนมินิกอร์ส หมายถึง กลุ่มของสื่อที่จัดโดยอาศัยหลักการวิเคราะห์ระบบซึ่งมีกิจกรรมและเนื้อหาที่เหมาะสมแก่ระดับผู้เรียน เรียบเรียงอย่างกระชับและจบในตัวเอง กำหนดวัตถุประสงค์ทางการเรียนอย่างชัดเจน ใช้เวลาในการเรียนการสอนไม่เกิน 8 คาบ กำหนดกิจกรรมและเวลาในการเรียนการสอนไว้อย่างแน่นอน เน้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียนในกิจกรรมต่าง ๆ โดยมีครู เป็นผู้แนะนำช่วยเหลือ และมีส่วนประกอบดังนี้

1) หลักการและเหตุผล คำแนะนำ จุดมุ่งหมาย โครงสร้าง และ
แผนการสอน

2) กิจกรรมผู้เรียน (อภิปรายกลุ่ม)

3) กิจกรรมครู

4) การประเมินผล

5) เนื้อหาเสริม

6) เอกสารสื่อ แผนภูมิ ฯลฯ ที่ใช้ประกอบการสอน

จากการวิจัยของ ประภัสสร (2529) สอนวิชาสังคมศึกษา เรื่อง การพัฒนาประเทศและ
ความมั่นคงของชาติ โดยชุดการสอนมินิคอร์ส ในชั้น ม.3 พบว่านักเรียนที่เรียนโดยชุดการสอน
มินิคอร์ส กับนักเรียนที่เรียนโดยการสอนตามคู่มือครูของกรมสามัญศึกษา มีความรับผิดชอบไม่แตกต่างกัน

6.7 การสอนตามแผนภูมิกิจกรรม (Flow Chart) เป็นกิจกรรมการเรียนการสอน
ด้วยตนเองแบบหนึ่ง ลักษณะวิธีสอนแยกนักเรียนเป็นกลุ่มย่อย นักเรียนสลับกันมาฝึกทักษะ ฟัง พูด
จากครูทีละครั้งห้อง ที่เหลือทำกิจกรรมอ่านเขียนด้วยตนเองจากอุปกรณ์ที่ครูจัดเตรียมให้ ครูจะ
แนะนำช่วยเหลือ อธิบายคร่าว ๆ ใครเสร็จก่อน จะเรียนเพิ่มเติม ทำกิจกรรมอื่น ๆ ตามความ
สนใจได้ หลังจากทำกิจกรรมแล้วนักเรียนต้องบันทึกความก้าวหน้าของตนด้วย จากการวิจัยของ
อุไร (2529) ทดลองสอนภาษาอังกฤษ ชั้น ม.1 โดยสอนตามแผนภูมิกิจกรรมที่สร้างขึ้น พบว่า
นักเรียนที่เรียนโดยใช้แผนภูมิกิจกรรมและนักเรียนที่เรียนโดยการสอนตามคู่มือครูกรมสามัญศึกษา
มีความรับผิดชอบไม่แตกต่างกัน ทั้งนี้ผู้วิจัยคิดว่า เป็นเพราะระยะเวลาสอนอาจจำกัดเกินไป และ
ความรับผิดชอบต้องใช้เวลาในการปลูกฝังเป็นเวลานาน

6.8 การเรียนโดยชุดการเรียนด้วยตนเอง พบว่านักเรียนชั้น ป.5 ที่มีความ
รับผิดชอบสูง มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนจากการเรียนโดยชุดการเรียนด้วยตนเองสูงกว่านักเรียนที่มี
ความรับผิดชอบต่ำ

6.9 การใช้นิทาน 3 รูปแบบคือ นิทานปรัมปรา นิทานท้องถิ่น และนิทานเรื่อง
สัตว์ พบว่านิทานทั้ง 3 รูปแบบ ไม่สามารถพัฒนาความรับผิดชอบของเด็กชั้น ป.4 ได้

สรุปได้ว่า เทคนิคการสอนที่สามารถพัฒนาความรับผิดชอบได้คือ กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์
กิจกรรมกลุ่ม นิทานประกอบหุ่น บทบาทสมมติ และการเรียนโดยชุดการเรียนด้วยตนเอง
เหมาะกับเด็กที่มีความรับผิดชอบสูง ซึ่งในการวิจัยที่ใช้เทคนิคเหล่านี้กับเด็กที่มีความ
รับผิดชอบเกี่ยวข้องถึงงานเด่นชัด เช่น

ในด้านเนื้อหา และด้านวิธีการเรียน เป็นต้น ดังนั้น ในเทคนิคอื่น ๆ ที่ไม่พบความสัมพันธ์ อาจเป็นเพราะไม่ได้ล่อนเนื้อหาความรับผิดชอบโดยตรงและวิธีการสอนไม่เอื้อต่อการเรียนรู้ของเด็กในเรื่องความรับผิดชอบ เพราะฉะนั้น วิธีการพัฒนาจึงควรต้องมีการศึกษาหาวิธีการและเทคนิคต่าง ๆ ในการพัฒนาความรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและส่วนรวมต่อไป โดยเฉพาะทางด้านความสำนึก (awareness)

ข้อสรุปและเสนอแนะ

เนื่องจากความรับผิดชอบเป็นลักษณะที่จะช่วยให้การอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปด้วยความราบรื่นสงบสุข และเป็นคุณธรรมที่สำคัญในการพัฒนาประเทศ (จรรยา และ ดวงเดือน 2521) ซึ่งได้บรรจุเป็นจุดมุ่งหมายในด้านการพัฒนาจิตใจให้กับพลเมืองไทย ในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 (2530 - 2534) นี้ เราจึงควรตระหนักถึงความสำคัญและควรร่วมแรงร่วมใจกันศึกษาวิธีหาวิธีการพัฒนาและช่วยกันปลูกฝังจิตสำนึกที่เกี่ยวกับความรับผิดชอบต่อตนเองและต่อส่วนรวมให้เกิดขึ้นในเด็กและเยาวชนไทย

จากงานวิจัยที่รวบรวมมานี้ จะเห็นว่าผู้ทำการวิจัยกับกลุ่มเด็กอายุ 6 ปีขึ้นไป และส่วนมากเป็นนักเรียนชั้นประถมศึกษา - มัธยมศึกษาตอนต้น ส่วนในวัยรุ่นตอนปลายและวัยผู้ใหญ่มีน้อยมาก ยิ่งในเด็กก่อนวัยเรียน ยังไม่มีผู้ใดทำการศึกษาค้นคว้าเลย ในเรื่องนี้คงต้องมีการศึกษาค้นคว้ากันต่อไปในกลุ่มเด็กเล็ก และผู้ใหญ่ และคงต้องใช้การศึกษาวิธีแบบช่่วงยาว (Longitudinal studies) เพื่อให้เห็นพัฒนาการของความรับผิดชอบในวัยต่าง ๆ อย่างชัดเจนขึ้น

ส่วนการศึกษาตัวแปรต่าง ๆ นั้น ก็พบว่างานวิจัยส่วนใหญ่ซึ่งเป็นปริญาวิทยานิพนธ์ของนิสิตบัณฑิตศึกษา ต่างศึกษาตัวแปรที่ตนสนใจ และไม่มีผู้ใดศึกษา จึงทำให้การสรุปความสัมพันธ์ของตัวแปร โดยเฉพาะจิตสำนึกเป็นไปได้อย่างยาก เนื่องจากมีงานวิจัยยืนยันเพียง 1 - 2 ชิ้นเท่านั้น ดังนั้น การวิจัยเกี่ยวกับความรู้สึกรับผิดชอบจึงควรจะมีคำสั่งเสริมให้มีการค้นคว้าอย่างต่อเนื่อง และทำซ้ำในตัวแปรเดียวกัน เพื่อยืนยันผลที่แน่นอนและศึกษาจิตสำนึกตัวอื่น ๆ ที่ยังไม่ได้ศึกษา เช่น ความเชื่อ อำนาจในตน ลักษณะมุ่งอนาคต เป็นต้น

ส่วนการวิจัยเชิงทดลอง เพื่อค้นหาวิธีการพัฒนา เรื่องความรับผิดชอบของเด็ก ก็เป็นที่น่าสังเกตว่า เนื้อหาที่ใช้ในการสอนให้เด็กเรียนรู้เรื่องความรับผิดชอบ มีความสำคัญมาก เพราะหากสอนเนื้อหาความรู้อื่นที่ไม่เกี่ยวข้องและวิธีการสอนไม่กระตุ้นให้เด็กเกิดความรับผิดชอบ บางที

การพัฒนาความรับผิดชอบต่ออาจไม่ได้ผล แต่ถ้าสอนให้เด็กรู้ถึงความสำคัญของความรับผิดชอบต่อและ
ตระหนักถึงประโยชน์ในการที่ทุกคนมีความรับผิดชอบต่อโดยบรรจุเนื้อหา เรื่องความรับผิดชอบต่อและวิธีสอน
ให้สอดคล้องกันไป รวมทั้งมีเวลาในการสอนนานพอที่เด็กจะเรียนรู้ได้อย่างเต็มที่แล้ว คิดว่าก็จะ
สามารถปลูกฝังความสำนึกในความรับผิดชอบต่อให้แก่เด็กได้ อย่างไรก็ตามก็คงต้องมีการศึกษาค้นคว้า
เพื่อหาวิธีการกันต่อไป

กล่าวสรุปโดยทั่วไป การจะเสริมสร้างความสำนึกในความรับผิดชอบต่อให้เกิดขึ้นในพลเมือง
ไทยได้นั้น ผู้ใหญ่หรือผู้นำในสังคมทั้งหลายควรเป็นตัวอย่างในเรื่องนี้ก่อน ด้วยการรู้จักบทบาท
หน้าที่และงานในความรับผิดชอบต่อตามสถานภาพและตำแหน่งของตน และปฏิบัติให้ได้อย่างตรงตามที่สังคม
มอบหมายนั้นอย่างถูกต้องตามหลักคุณธรรม รวมทั้งตระหนักในความสำคัญของตนเองว่าตน เป็นบุคคล
หนึ่งที่สามารถจะช่วยส่วนรวมให้มีความสงบสุขได้ ทั้งหมดนี้ก็จะทำให้เด็กและเยาวชนไทยได้
เจริญรอยตามผู้ใหญ่ที่มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม และทำให้แผนพัฒนาคุณภาพคนในแผน 6 ประสพ
ความสำเร็จได้ และสามารถจะคาดหวังได้ว่าในอนาคตอันใกล้นี้ สังคมไทยจะมีปริมาณของประชากร
ที่มีความรับผิดชอบต่อสังคมเพิ่มขึ้น

บรรณานุกรม

- กันยา ประสงค์เจริญ ผลการใช้เทคนิค "แม่แบบ" เพื่อพัฒนาวินัยในตนเองและความรู้สึก
รับผิดชอบ ปรินญาณีพันธ์ กค.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
2525
- เกื้อกูล ทาลสิทธิ์ การศึกษาเปรียบเทียบสังคมประกิตและบุคลิกภาพของบุคคลจากครอบครัวที่มีฐานะ
ทางเศรษฐกิจและสังคมต่างกัน ปรินญาณีพันธ์ ค.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,
2514
- คณะกรรมการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
ฉบับที่หก (2530 - 2534) กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงพิมพ์ไอน์เทคโปรดักชั่น ม.ป.ป.
จรรยา สุวรรณทัต และ ดวงเดือน พันธุ์มนาวิน พฤติกรรมศาสตร์เล่ม 1 : พื้นฐานความเข้าใจ
ทางจิตวิทยา กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2521
- ศิรนาถ กิรติเลวี ความสัมพันธ์ระหว่างความมีน้ำใจครู ความรู้สึกรับผิดชอบต่อ พฤติกรรมผู้นำ
แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน และการฝึกสอนของนักเรียนระดับชั้นปีที่ 2
วิทยาลัยครูสงขลา ปรินญาณีพันธ์ กค.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร, 2516
- ต๋นัย งามมานะ ความรู้สึกรับผิดชอบต่อ ความอยากรู้ อยากเห็น และแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ของนักเรียน
ที่ได้รับประสบการณ์เลี้ยงดูแบบปล่อยปละละเลย กับแบบเอาใจใส่เกินไป ปรินญาณีพันธ์ กค.ม.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2518
- ดุษฎี ทรัพย์ปรุง ผลการใช้บทบาทสมมติเพื่อพัฒนาความรับผิดชอบต่อหน้าที่การงานของนักเรียนชั้น
มัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียนวัดรางบัว กรุงเทพมหานคร ปรินญาณีพันธ์ กค.ม. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2529
- นิภา วิศิตรศิริ ผลของกิจกรรมกลุ่มที่มีต่อความรับผิดชอบต่อของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 โรงเรียน
หนองแค "สรีภักพิทยา" จังหวัดสระบุรี ปรินญาณีพันธ์ กค.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2525
- ประณต เล็กกล่าวลดี ความสัมพันธ์ระหว่างการอบรมเลี้ยงดูเด็ก การฟังผู้อื่น พฤติกรรมด้าน
ความเป็นผู้นำ และความรู้สึกรับผิดชอบต่อ ปรินญาณีพันธ์ กค.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2517

ประภัสสร ไชยชนะใหญ่ การศึกษาเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความรับผิดชอบของ
นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่เรียนวิชาสังคมศึกษาโดยใช้ชุดการสอนมินิคอร์ส กับคู่มือครู
ของหน่วยศึกษานิเทศก์ กรมสามัญศึกษา ปรินญาณิพนธ์ กค.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2529

พรชัย รอดลัมฉัตร ความสำนึกในความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคมของเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษา
ที่อยู่ในสถานสงเคราะห์และที่อยู่ในครอบครัวปกติในกรุงเทพมหานคร ปรินญาณิพนธ์ กค.ม.
กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2527

พรรัตน์ แก่นทอง การใช้บทบาทสมมติพัฒนาความรับผิดชอบต่อชุมชนของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1
โรงเรียนสายน้ำผึ้ง กรุงเทพมหานคร ปรินญาณิพนธ์ กค.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2529

พิชิตรา พงษ์จินดากร การทดลองสอนความรับผิดชอบต่อแก่เด็กที่มีระดับพัฒนาการทางสติปัญญาต่างกัน
โดยวิธีกลุ่มสัมพันธ์ ปรินญาณิพนธ์ กค.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร, 2525

มัญชรี บุนนาค การศึกษาเปรียบเทียบสังคมประกิจของปีตามารดา กับบุคลิกลักษณะของเด็กในพระนคร
และต่างจังหวัด ปรินญาณิพนธ์ ค.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2514

มานิต ถนอมพวงเสร์ ความวิตกกังวลและความรู้สึกรับผิดชอบต่ออาจารย์ในวิทยาลัยครู ปรินญาณิพนธ์
กค.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2522

ยุพว อานันท์สิทธิ์ ผลการสอนแบบล่อลวง สืบสวน ในวิชาวิทยาศาสตร์ที่มีต่อความคิดแบบล่อลวง
ความถนัดทางการเรียน และความรู้สึกรับผิดชอบต่อ ปรินญาณิพนธ์ กค.ม. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2515 ...1

ราชบัณฑิตยสถาน พจนานุกรม พุทธศักราช 2525 กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2530

วรรณิ รักรธรรม การศึกษาเปรียบเทียบ ความวิตกกังวล ความต้องการผลสัมฤทธิ์ และความรู้สึก
รับผิดชอบต่อของเด็กไทย เอเชียใต้ไทย และเด็กไทยเอเชียใต้จีน ปรินญาณิพนธ์ กค.ม. กรุงเทพฯ :
วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร, 2515

วัฒนา สิงห์สัมฤทธิ์ การสร้างแบบทดสอบวัดจริยธรรมด้านความรับผิดชอบต่อสำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษา
ปีที่ 4 ปรินญาณิพนธ์ กค.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2527

วิเชียร ชูสงค์ พฤติกรรมด้านความรับผิดชอบ ความมีระเบียบวินัย และความเสียสละของผู้บริหาร

โรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา 7 ปรินญาณิพนธ์ กค.ม.

กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2527

ศิริพร กลุ่มจันทร์ ความรับผิดชอบ การพึ่งตนเอง และวินัยในตนเองของนักศึกษาครูประจำการ

วิชาเอกการบริหารโรงเรียนกลุ่มวิทยาลัยครูภาคเหนือ ปรินญาณิพนธ์ กค.ม. พิษณุโลก :

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก, 2526

สไบโชค พุดนวม ความสัมพันธ์ระหว่างความซื่อสัตย์ กับความรู้สึกรับผิดชอบ ปรินญาณิพนธ์ กค.ม.

กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2523

ลัมศักดิ์ ชินพันธ์ ความสัมพันธ์ระหว่างปฏิสัมพันธ์ของครูกับนักเรียนในชั้นเรียนกับความรู้สึกรับผิดชอบ

และมโนภาพแห่งตน ปรินญาณิพนธ์ กค.ม. - กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประสานมิตร, 2523

ลู่มาลี วงศ์ปลุกแก้ว ความสัมพันธ์ระหว่างปฏิสัมพันธ์ของครูกับนักเรียนในชั้นเรียน ความรู้สึก

รับผิดชอบ และความเชื่อมั่นในตนเอง ปรินญาณิพนธ์ กค.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัย

ศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2526

ลัมศักดิ์ ส้าธร เปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความคงทนในการเรียนรู้ในวิชา วิทยาศาสตร์

ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 ระหว่างกลุ่มที่มีความรับผิดชอบต่างกัน โดยการเรียนจากชุดการเรียน

ด้วยตนเอง และจากการสอนปกติ ปรินญาณิพนธ์ กค.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ประสานมิตร, 2521

อภิสิทธิ์ วงษา ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้สึกรับผิดชอบ การปรับตัว และลักษณะความเป็นผู้นำ

ของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 7 และมีมัธยมศึกษาปีที่ 3 ในเขตเทศบาลเมืองตาก ปรินญาณิพนธ์

กค.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2517

อรทัย สันทรินานวงษ์ รูปแบบของนิทานที่ส่งผลต่อความรับผิดชอบของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 4

ปรินญาณิพนธ์ กค.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2522

เศรษฐชัย ความสัมพันธ์ระหว่างความสามารถในการแก้ปัญหา เฉพาะหน้า ความรู้สึก

รับผิดชอบ และความเชื่อมั่นในตนเอง ของนักศึกษาพยาบาล วิทยาลัยพยาบาล สภากาชาดไทย

ปรินญาณิพนธ์ กค.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2520

อุไร ดุลยเกษม การเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนวิชาภาษาอังกฤษและความรับผิดชอบของ
นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่ได้รับการสอนตามแผนภูมิกิจกรรม (Flow Chart) กับการสอน
ตามคู่มือครู ปริญญาโท กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
2529